

Zitierhinweis

Pešek, Jiří : recension de : Peter Brandt / Detlef Lehnert (eds.), Sozialdemokratische Regierungschefs in Deutschland und Österreich: 1918-1983, Bonn : Dietz, 2017, dans : Český časopis historický, 2018, 1, p. 269-276, DOI: 10.15463/rec.1256102495

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

institucí Slováků v zahraničí svým vývojem předstihl vytvoření samostatné Slovenské republiky, ale jistým podílem tomuto procesu též napomohl.

Texty shromážděné v publikaci se tak stávají příspěvkem k poznání méně známých aspektů církevních, politických a kulturních dějin Slováků a Čechů v uplynulých sedmdesáti letech. Zda je však zcela výstižné tvrzení editorky, že i po roce 1918 slovenský „národ žil bez slobody i vlastního štátu a pre svet neexistoval“ (s. 8), zodpoví teprve další – komparativně pojaté – historické bádání a uvažování.

Jaroslav Pánek

Peter BRANDT – Detlef LEHNERT (edd.)

Sozialdemokratische Regierungschefs in Deutschland und Österreich: 1918–1983

Bonn, Dietz 2017, 301 s., ISBN 978-3-8012-0495-2.

Svazek, vycházející z výsledků symposia konaného roku 2015, sleduje životní a politické osudy osmi sociálních demokratů/socialistů, kteří v období mezi koncem první světové války a počátkem 80. let stáli buď v čele Německé říše, Spolkové republiky Německo nebo Republiky Rakousko. K nim byl jako devátý připojen portrét „rudého cara z Pruska“, Otto Brauna. Ten byl v letech 1920–1932 sociálně demokratickým ministerským předsedou největší, nejlidnatější (60 % obyvatel Německa) a nejdůležitější – od polských k francouzským hranicím se rozprostírající – říšskoněmecké země.

Po krátkém úvodu z pera Detlefa Lehnerta následuje obecnější studie Bernda Brauna o úřadu říšského kancléře ve výmarské republice. Autor, který jako zvláštní případ nechává v úvahách stranou Friedricha Eberta, dochází k závěru, že tři sociálně demokratičtí kancléři výmarské doby – Philipp Scheidemann, Gustav Bauer a Hermann Müller nebyli méně schopní ani méně bezúhonní než jejich předchůdci za císařství nebo následníci ve výmarské republice. (Braun je tu profiluje vůči Franzi von Papen.) „Důvody, proč nevstoupili do dějin jako úspěšní, dlouho vládnoucí kancléři, spočívají v konstrukčních deficitech výmarské ústavy, v charakteru výmarského stranického systému, především však v krizově otřesené politické situaci, která konfrontovala první německou demokracii s problémy dosud nevídané velikosti“ (s. 46).

Řadu portrétů jednotlivých kancléřů zahajuje zdařile sumarizující studie Waltera Mühlhausena o specifickém případě Friedricha Eberta. Tato výrazná, v jádru odborářská osobnost je autorovi ústředním celoživotním tématem, jemuž věnoval nejen řadu opakovaně vydávaných delších i kratších biografí a speciálních studií, ale také edic.¹ Příspěvek, nazvaný „Od předsedy strany k říšskému prezidentství“, začíná rokem 1917, kdy se od SPD odštěpila levice – USPD. Sociální demokracii to sice oslabilo, Ebertovu

1 Walter MÜHLHAUSEN, *Friedrich Ebert 1871–1925. Reichspräsident der Weimarer Republik*, Bonn 2006; TÝŽ, *Friedrich Ebert. Sozialdemokrat und Staatsmann*, Leinfelden-Echterdingen 2008; TÝŽ, *Friedrich Ebert 1871–1925. A Social Democratic Statesman*, Bonn 2015; Walter MÜHLHAUSEN – Bernd BRAUN (edd.), *Friedrich Ebert und seine Familie. Private Briefe 1909–1924*, München 1992.

pozici v čele strany však posílilo a především tím radikálně vzrostla důvěryhodnost SPD jako potenciálního koaličního partnera pro buržoazní strany. Otevřelo to cestu pro demokratizaci vrchnostensky konstruované monarchie cestou reformem.²

Ebert vysvětloval své straně již v září 1918, že je zastáncem zachování – demokraticizované – monarchie jako nástroje zabránění revoluci, provedené po ruském způsobu. Obával se, že na konci prohrané války, ve chvíli bankrotu a chaosu, v němž hrozilo politické vakuum, by radikální, ústavně systémový převrat mohl dodatečně vyhrotit již tak komplikovanou situaci. „Říjnovými reformami demokratizovaná 'firma' měla zůstat zachována, ovšem s jiným knížetem v čele než se zbankrotovaným císařem – např. s princem Maxem Bádenským jako říšským regentem. Ebert byl přesvědčen o tom, že 'Německo není zralé pro republiku'“³ (s. 56) Proměnou říše v konstituční stát, odstoupením Viléma II. a převzetím úřadu říšského kancléře Ebertem 9. listopadu 1918 byly splněny klíčové požadavky SPD. Ebert prohlásil že „Německo dokonalo svoji revoluci“ (s. 57).

Scheidemannovo proklamování republiky 9. listopadu 1918 Eberta zaskočilo. Ostře tento krok kritizoval jako nedemokratický: o něčem takovém měl rozhodnout až nově volený parlament. Ebert tak vlastně kancléřoval jediný den, protože SPD a USPD už 10. 11. vytvořily paritně obsazenou radu lidových pověřenců. Ta měla působit jako správce konkursní podstaty starého režimu a politické moci. Skutečně také vyhlásila základní občanské a emancipační svobody a za prioritu prohlásila volby do demokratického národního parlamentu. Šestihlavé radní grémium mělo být jakýmsi „kolektivním kancléřem“. Ebert byl v jeho rámci ale *primus inter pares*, nadto jako jediný respektován nadále fungujícím dosavadním byrokratickým vládním aparátem.

Mühlhausen dodává, že Ebert zásadně odmítal jakékoliv ohrožení svobodných voleb. Když v lednu 1919 právě s touto intencí povstali radikálně levicoví Spartakovci, nechal je Ebert rozdrtit „železnou pěstí“ jako ohrožení cesty k demokracii. Za této situace pro něj bylo použití násilí proti násilníkům plně legitimní! (s. 60) Snad by toto aktuální historiografické nahlížení (opakovaně hláсанé též dalším „dvorním dějepiscem SPD“, Heinrichem Augustem Winklerem) na dobovou – ve jménu udržení sotva vylihlé demokracie proklamovanou – nutnost krvavého rozdrčení radikálně levicových pokusů o cíleně protidemokratický puč mohlo být inspirací i pro historiky, dodnes z těch či oněch nacionálních pozic kaceřující potlačení radikálně levicových vystoupení 4. března 1919 v českém a moravském pohraničí.

Jako prezident se mocensky zdatný, zájem a stabilitu státu před zájmem strany preferující Ebert podle autora vždy považoval za součást říšské vlády, nikoliv za jejího protihráče. Podřizoval se proto, byť i s nevolí až hořkostí, jejím rozhodnutím. Stalo se tak například v případě, kdy Walter Rathenau v dubnu 1922 dohodl smlouvu se sovětským Ruskem, která torpedovala Ebertovo dlouhodobé úsilí o dohodu se západními Spojenci,

2 Lehnert v úvodu (s. 15) hovoří o tom, že se za války „odborová organizace postupně stala nosným sloupem válečného hospodářství“, přičemž byly patrné pokusy, navázat na „válečný socialismus“ také koncepty plánovitého a zespolečenštěného hospodářství.

3 K Maxi Bádenskému srovnej nově: Lothar MACHTAN, *Prinz Max von Baden. Der letzte Kanzler des Kaisers. Eine Biographie*, Berlin 2013.

směřující ke snížení reparací a postupnému opětovnému začlenění Německa do kontextu plnoprávných evropských států. Ebert i přes svůj osobní zásadní, hluboce nacionální odpor k Versaillské smlouvě věřil v možnost dohody se západem. A setrval též na nezměněném – již v předvečer světové války vyhoceně nacionalistickém – stanovisku SPD, že „Německo sáhlo v srpnu 1914 po zbraních pouze k obraně ohrožené německé vlasti“ (s. 64, 66).

Christian Gellinek se s láskou, obdivem (a s nevraživostí vůči F. Ebertovi) ujal osobnosti Philippa Scheidemanna, něco přes čtyři měsíce ve Výmaru úřadujícího „říšského ministerského předsedy mezi ustavením Národního shromáždění a 'Versailles'“.⁴ Scheidemann byl vedle Eberta klíčovou osobností sociálně demokratického převzetí moci v dosavadní říši Hohenzollernů. Byl radikálnější (a to i vůči levicovým povstalcům, které nechal bez milosti masově likvidovat), ale také ještě německo-nacionálnější než první prezident republiky. Spolu se svým ministrem zahraničí, hrabětem Ulrichem von Brockdorff-Rantzau, se roku 1919 snažil – bez ohledu na reálné kontexty i pravděpodobné následky tohoto úsilí – dotlačit spojené západní mocnosti k podepsání pro Německo výhodného míru. Když tato ilusivní představa padla a hrozilo, že Spojenci vojensky vkročí do Německa, Scheidemann rezignoval, odešel z „velké politiky“ a do roku 1925 starostoval v hessenském Kasselu. Gellinek má pro něj plné pochopení a ostře kritizuje západní Spojence za jejich postoj k poraženému Německu. Pro vládní garnituru, která mírovou smlouvu nakonec podepsala (Gustav Bauer, Matthias Erzberger, Hermann Müller),⁵ mu zbývá jen pohrdání.⁶

Dlouholetý odborář Gustav Bauer zastával coby „říšský ministerský prezident“ funkci šéfa německé vlády jen od června 1919 do března 1920, kdy odstoupil v důsledku obvinění ze strany levice SPD i odborů, že nedokázal předejít a zabránit Kappovu puči. Tim B. Müller v Bauerově medailonu zdůrazňuje, že dobovou publicistikou stejně jako dnešními historiky nedoceněna, ba nepovšimnuta zůstává Bauerova velká, centralistická, na progresivním zdanění postavená daňová reforma, prosazená s cílem zajistit „daňovou spravedlnost“. Jejím prostřednictvím byla nastolena pevná báze moderní, celé Německo daňově sjednocující a hospodářskému vývoji oporu dlouhodobě poskytující fiskální politiky. Je ironií doby, že za hyperinflation byl tento moderní systém nesrovnatelně výhodnější pro velké subjekty, které své příjmy zdaňovaly až s odstupem, zatímco bezprostřední inflační tíže dolehla na běžnou populaci.

4 Autor, emeritus University of Florida, už před čtvrtstoletím napsal stručnou biografii svého hrdiny: Christian GELLINEK, *Philipp Scheidemann. Eine biographische Skizze*, Köln 1994.

5 Matthias Erzberger byl katolický (strana Centrum) ministr pro otázky dodržování příměří, který s vědomím, že po hrozně prohrané válce nutně přichází hrozný mír, vedl spolu s H. Müllerem závěrečná jednání ve Versailles a spolupodepsal mírovou smlouvu. Roku 1921 byl zastřelen ultrapravicovým teroristou. Poslední dekáda přinesla novou vlnu zájmu o tohoto muže, který za války prošel dramatickým vývojem od šéfa říšské zahraniční propagandy až k entusiastovi pro „porozumivý mír“. Srovnej: Christopher DOWE, *Matthias Erzberger. Ein Leben für die Demokratie*, Stuttgart 2011.

6 Je příznačné, že Gellinek například vůbec nebere na vědomí knihu, důkladně bez nacionálních emocí zkoumající dobovou realitu v širokém kontextu: Eberhard KOLB, *Der Frieden von Versailles*, München 2005 (srovnej moji recenzi, ČČH 106, 2008, s. 902–907). Gellinek ovšem alespoň na s. 88 cituje slavnou Erzbergerovu větu, že „kdo prohraje válku, prohraje i mír“.

Rainer Behring se v portrétu Hermanna Müllera pozastavuje nad skutečností, že tento muž (od roku 1906 člen vedení, v desetiletí 1919–1928 předseda SPD, 1920 a 1928–1930 říšský kancléř), který jako ministr zahraničí zkoncipoval a 23. července 1919 proklamoval demokratické principy německé zahraniční politiky, postavené na „mírovém revizionismu a dohodě s ostatními mocnostmi“⁷, byl v úsudku současníků dlouho nedoceněn, později vlastní stranou a ovšem historiky všech politických směrů (liberály, konzervativci, ale i sociálními demokraty) potrestán poměrně důsledným zapomněním.⁸ Behring přitom připomíná záplavu nekrologů německého, ale také a zejména francouzského, britského a amerického tisku, který v březnu 1931 v předčasně zemřelém – nejen socialisty, ale i německými liberály a katolíky respektovaném – státníkovi viděl republikánsko-demokratického tvůrce německé prozápadní politiky.

Pro nás je podstatný autorův názor, že Müllerovo kancléřování v letech 1928–1930 nesmí být posuzováno zpětně jako již houstnoucí soumrak demokracie, nýbrž spíše na základě situace, která panovala v Německu až do roku 1929, tj. jako relativní stabilita, spojená s většinovým přesvědčením společnosti o překonání důsledků války a o výborných výhledech do budoucnosti. Vláda, vedená dobře spolupracujícím duem Müller – Stresemann (DVP), úspěšně minimalizovala finanční následky smlouvy z Versailles a proklamovala vůli k mírové spolupráci se západními mocnostmi. Reparace v té chvíli nepředstavovaly klíčový problém německé ekonomiky ani financí (s. 151)! Jako katastrofa se však ukázalo těžké onemocnění obou protagonistů těsně před počátkem světové krize v roce 1929 a brzká Stresemannova smrt. V této osobní situaci nebyl krajně vyčerpaný Müller schopen ostře vystoupit ani proti vládní protikrizové úsilí blokující politice prezidenta Říšské banky Hjalmara Schachta, ani (spolu s aktuálním vedením SPD) následně proti Brüningově vládě. Behring nicméně tvrdí, že řada Müllerových publicistických projevů z posledních měsíců jeho života svědčí o jeho pevném přesvědčení, že Německo přesto nadále zůstává demokratickou zemí s otevřenou šancí na vývoj k dobrému.

Německý politolog a historik idejí Richard Saage před nedávnem věnoval Karlu Rennerovi, státníkovi, který stál roku 1918 i 1945 opakovaně v čele právě vzniknuvší Rakouské republiky, obsáhlou biografii.⁹ V Rennerovi zasvěcené kapitole recenzované knihy pak nabízí (přinejmenším pro českého čtenáře do velké míry faktograficky překvapivý) souhrn klíčových momentů specifické kariéry tohoto rolnického synka z Dolních Dunajovic na Moravě. Renner se z nejhudších poměrů tvrdou prací a díky mimořádnému intelektu

7 Behring na s. 144n. připomíná, že Müllerova programní řeč samozřejmě vyšla v edici stenografických protokolů ústavodárného shromáždění, že ale tato koncepce německé zahraniční politiky je přesto přičítána Walteru Rathenauovi nebo až Gustavu Stresemannovi.

8 Je symptomatické, že k němu existuje pouze drobná knížka: Andrea HOFFEND, „*Mut zur Verantwortung*“ – *Hermann Müller: Parteivorsitzender und Reichskanzler aus Mannheim* (Kleine Schriften des Stadtarchivs Mannheim, Nr. 17), Mannheim 2001, resp. studie: Bernd BRAUN, *Die Reichskanzler der Weimarer Republik. Zwölf Lebensläufe in Bildern*, Düsseldorf 2011, s. 134–167.

9 Richard SAAGE, *Der erste Präsident. Karl Renner – eine politische Biografie*, Wien 2016. Srovnej polemickou práci z téhož roku: Siegfried NASKO, *Karl Renner. Zu Unrecht umstritten? Eine Wahrheitssuche*, Salzburg – Wien 2016.

vypracoval v právnícky vzdělaného odborníka sociální demokracie na národnostní a sociální otázky. Jeho vzestup do vedení strany nastal ale až v letech války, kde se Renner od roku 1915 profiloval jako zastánce smíru s občanskými stranami ve jménu společné podpory „obránné války“, přičemž doporučoval nevzdávat se možnosti anexí na východě říše. Proklínán levicí (Friedrich Adler) se do té míry sblížil s vedením státu, že dostal nabídku vstoupit do vlády. Vedení strany to neschválilo, Renner však nadále zůstal přesvědčeným (konstitučním) monarchistou.

Tomu, že se Renner i přes odpor levého křídla strany stal nejprve šéfem Státní rady, poté prvním kancléřem republiky, vděčil nejen své byrokratické nepostradatelnosti, ale hlavně nutnosti utvořit vládu spolu s křesťanskými socialisty a s německými nacionály. Pro ty byl jediným únosným reprezentantem sociální demokracie. On sám se s ideou republiky smířil hlavně pod podmínkou, že „proměna Rakouska v republiku je nutná, aby se toto mohlo stát součástí německé republiky“ (s. 192). Je Rennerovou nepochybnou zásluhou, že jím vedené, dominantně socialistické kabinety v letech 1918–1920 Rakousko stabilizovaly, prosadily rozhodující moc parlamentu a zabránily zleva i zprava hrozící občanské válce. Autor mj. soudí, že Hans Kelsen není skutečným autorem ústavy z roku 1920, nýbrž že ji pouze vypracoval podle Rennerových koncepčních zadání, a to s důrazem na vyváženost federativního a centralistického principu a s rozhodující mocí, trvale vloženou do rukou parlamentu Renner ovšem také zdatně zastupoval republiku na mírových jednáních v Saint Germain, kde dosáhl připojení jižních Korutan a dnešního Burgenlandu k republice, trpce však želel „ztráty Jižních Tyrol, Sudet a dalších německých oblastí na severu, východě i jihu republiky“ (s. 194).

Roku 1920 přešla sociální demokracie do opozice a Renner byl ve straně zastíněn Otto Bauerem. Zpět na výsluní se dostal roku 1931 jako prezident parlamentu. Tato fáze jeho kariéry však skončila katastrofou: Ve sporu o sankce proti stávkujícím dělníkům odstoupil (i s oběma svými zástupci) roku 1933 na protest z funkce, načež Dolfuš prohlásil parlament za blokový a za pomoci spolkového prezidenta Miklase vyhlásil klerofašistickou diktaturu. I s novou situací se Renner posléze dokázal vyrovnat. V dubnu 1938 v tisku pochválil „anšlus“ Rakouska k Třetí říši a nabídl novému, nacistickému primátoru Vídně Neubacherovi svoji podporu při propagaci referenda o připojení k „říši“. Dokonce nechal v tom duchu vytisknout plakáty, jejichž vylepení však nakonec nebylo povoleno (s. 206). Autor to vysvětluje tím, že Renner ještě neznal charakter nacistického režimu... K tomu, že Renner téhož roku vydal brožuru, v níž přivítal Mnichovskou smlouvu jako korekturu chyb ze Saint Germain, pak Saage říká, že se starý sociální demokrat nechal zmást Hitlerovou mírovou rétorikou... (s. 207).

Třetí návrat na výsluní se Rennerovi podařil ve věku 75 let, když sovětská armáda vstoupila 1. dubna 1945 do Gloggnitz v Dolních Rakousích, kde trávil svoji penzi. Renner kontaktoval Rudou armádu a byl konfrontován s překvapivou skutečností, že o něj ruští důstojníci takřka ihned projeví zájem. Byla mu zprostředkována Stalinova direktiva, že má být vnímán jako důvěryhodná osobnost, kterou bude sovětské velení podporovat při znovuvybudování demokratického řádu v Rakousku. To nebude Sovětský svaz anektovat, nýbrž osvobodí je od fašistické okupace (s. 199). Renner byl spolu s celou rodinou internován na zámku Einbüchl, odkud pak – po dohodě s ruskou generalitou – vydal řadu provolání k rakouskému lidu.

V doprovodu maršála Tolbuchina přijel Renner 19. dubna 1945 do Vídně. Tam mu byla přidělena vila, v níž pod jeho předsednictvím zástupci právě znovuzaložených stran (sociálních demokratů, lidovců a komunistů) uzavřeli dohodu o první poválečné – provizorní – vládě. Ta byla také 27. dubna uznána maršálem Tolbuchinem. Jedním z prvních opatření nové vlády bylo prohlášení o obnově rakouské státní příslušnosti s právním důsledkem, že „Rakušané... jako osvobozený národ musí jednat s říšskými Němci jako s nepřáteli“ (s. 201). Autorem nezmiňovanou konsekvencí tohoto postoje byl „odsun“ Němců z Rakouska, „zaplaveného cizinci (Čechoslováky a Jugoslávci), případně cizími dělníky“ (s. 201).

Renner se podle Saageho opřel o Stalina, kterého zásoboval „devótními dopisy, které šly daleko za povinné zdvořilostní floskule“.¹⁰ Proti ÖVP (ta ubránila před znárodněním velkostatky a činžovní domy) prosadil zestátnění těžkého, resp. širě klíčového průmyslu. S podporou Rusů a posléze i ostatních spojenců Renner zabránil separatistickým tendencím a dosáhl uznání své vlády jako celorakouské instituce. Při pohledu na poválečnou situaci ve střední Evropě lze prohlásit za typické, že Renner jako kancléř projevil krajní nezájem o rakouský odboj, který s argumentem, že nacismus mohl být poražen jen na frontách, paušálně prohlásil za nevýznamný, resp. odmítl se zabývat pomocí pro nacisty pronásledované socialistické a komunistické odbojáře. Ještě radikálnější negativní byl jeho postoj k přeživším holocaustu; odmítl (podle autora ovšem bez náznaku antisemitismu!) jakékoliv jejich odškodnění. (S tím kontrastoval jeho živý zájem o podporu účastníků socialistického povstání z roku 1934, s. 205). Saage přehledně přehledně vyčísľuje Rennerovy „pozoruhodné“ výkony za nacismu i za sovětské okupace a uzavírá studii s tím, že jednoznačně převažují jeho nezpochybnitelné zásluhy, jejichž výrazem pak byla Rennerova volba prvním prezidentem republiky v prosinci 1945.

Politicky poválečné období je v knize zastoupeno třemi biografiemi: Německo-norský historik Einhart Lorenz se po desetiletí věnoval Willy Brandtovi v jeho dlouholetém norském exilu i v kancléřské funkci.¹¹ V této knize podává pozoruhodnou skicu s těžištěm v hodnocení Brandtova ne právě úspěšného pokusu o uplatnění skandinávských zkušeností s argumentující a o celospolečenský konsens opřenu „integrativní demokracií“ po návratu v Německu. Letití funkcionáři SPD toužili po energickém a tvrdém, německo-nacionálním „vůdci“. Nemohli ale zavírat oči před opakovanými volebními úspěchy nadnárodně a koncepčně myslícího, rétoricky nedostižného a jak u běžných lidí, tak u většiny (zejména evropských) zahraničních partnerů dlouhodobě úspěšného předsedy strany a posléze kancléře. Vyčítali mu proto alespoň nedostatek energie a katastrofální nezájem o vnitřní politiku. Autor oproti tomu dokládá, že snad žádá z vlád „staré“ Spolkové republiky nepřipravila a neprosadila tolik podstatných sociálních i hospodářských reforem jako právě Brandtova.¹² Mocenské zájmy jednotlivců i seskupení ve vedení SPD byly však důležitější.

Velmi plasticky to Lorenz kreslí v kontextu s Brandtovým pádem. Ten roku 1974 zavinila „aféra Günter Guillaume“, to jest odhalení, že jeden z nejbližších kancléřových spolupracovníků je agentem východoněmecké Stasi. Odstoupil ale kancléř, a nikoliv za

10 Otištěny in: NASKO, *Karl Renner*, s. 148–153.

11 Nejnověji: Einhart LORENZ, *Willy Brandt: Deutscher – Europäer – Weltbürger*, Stuttgart 2012.

12 Srovnej: Bernd FAULENBACH, *Willy Brandt*, München 2013, s.13.

prověření jeho týmu zodpovědný ministr vnitra Genscher. Ten byl totiž potřeba k udržení vládní koalice. Klíčovým důvodem Brandtova pádu ale bylo předchozí podkopání jeho pozice (v době tvrdých dopadů první světové ropné krize) „demontáží prostřednictvím blízkých spolustraníků“ (s. 241). Literatura charakterizuje tehdejší poměry ve vedení SPD jako „atmosféru kancléřovraždy, podvodu a zrady“. Brandt byl vrcholně úspěšnou volební kampaní roku 1972 (získal rekordních 45,6 % hlasů pro SPD při volební účasti 91 %) do té míry vyčerpán, že musel být hospitalizován a podrobil se též operaci hlasivek. Za této situace převzal jednání o sestavování koaliční vlády dlouholetý místopředseda, resp. v letech 1969–1983 předseda frakce SPD Herbert Wehner,¹³ který však někde „zapomněl“ Brandtem zpracované podklady (s. 240) a jednání s FDP pak nevedl zcela ve prospěch vlastní strany. Brandt se roku 1974 vyjádřil, že neví, zda pro jeho pád „byly horší metody jeho vlastní strany nebo případ Guillaume“ (s. 242).

Brilantní studie Olivera Rathkolba o Bruno Kreiskym, velkém, rakouskou denacifikací nedotčenou společností integrujícím a demokratizujícím kancléři, se také opírá o v podstatě celoživotní badatelské úsilí přední osobnosti rakouského výzkumu soudobých dějin.¹⁴ Kreisky, podobně jako Renner, stavěl svoji politiku s cíleným akcentem na často až nestydaté účelovosti. Činil tak navíc se zkušeností nacisty vězněného žida, jehož takřka celá rodina zahynula v holocaustu, ale vsadil ve své politické kariéře a speciálně v době kancléřství na nerušenou spolupráci s bývalými nacisty. V osmimilionové zemi, kde legitimaci NSDAP mělo na 800 000 lidí, totiž byly ohledy k přeživším holocaustu politicky málo oportunní. Rathkolb velmi vyváženě ukazuje stíny i světla famózní Kreiskyho éry a ukazuje koncepčnost a sociální zakotvenost jeho „rychloukuru modernizace“ Rakouska.

Hartmut Soell, dlouholetý spolupracovník Helmuta Schmidta, poslanec spolkového sněmu a posléze historik, který napsal řadu prací o svém politickém mentoru a idolu, předložil kapitolu, zaměřenou na mezinárodní bezpečnostní a hospodářské aspekty kancléřování této ještě na počátku 21. století bezkonkurenčně nejpobulárnější německé veřejné osobnosti, politického myslitele a komentátora. Schmidt byl plně přesvědčen o nosnosti

13 Herbert Wehner byl v letech 1937–1941 členem moskevského ÚV KPD a v něm přívržencem Ulbrichtova a Pieckova křídla, vedle toho činným konfidentem NKVD, který přivedl na popraviště, resp. do gulagu desítky komunistických exulantů a jejich rodin. Srovnej: Reinhard MÜLLER, *Herbert Wehner. Moskau 1937*, Hamburg 2004; TÝŽ, *Die Akte Wehner. Moskau 1937 bis 1941*, Berlin 1993; TÝŽ, *Denunziation und Terror: Herbert Wehner im Moskauer Exil*, in: Jürgen Zarusky (ed.), *Stalin – eine Zwischenbilanz aus deutscher Sicht*. Neue Beiträge der Forschung, München 2006, s. 43–57. Wehner, od roku 1946 člen SPD, byl v letech 1966–1969 jako ministr pro všenněmecké otázky v blízkých vztazích s Waltrem Ulbrichtem a následně Erichem Honeckerem a zůstal s nimi v kontaktu i poté. Egon Bahr vyslovil podezření, že odstranění Brandta z kancléřského úřadu bylo Wehenrem dohodnuto na jeho cestách do NDR, kde – jak dokládají východoněmecké prameny – si Wehner na Brandta opakovaně stěžoval. Srovnej: Egon BAHR, *Das musst du erzählen. Erinnerungen an Willy Brandt*, Berlin 2013, s. 149–158, zejména s. 155. Hlavním tématem, na němž se shodoval Wehner i východoněmečtí soudruzi, byla nutnost udržet Německo rozdělené.

14 Připomeňme alespoň Rathkolbem připravenou rozsáhlou edici Kreiskyho vzpomínek: Bruno KREISKY, *Erinnerungen. Das Vermächtnis des Jahrhundertpolitikers*, Wien 2007.

konceptu otevřené společnosti (s. 295). Byl rozhodným Evropanem, který se ve světově krizových 70. letech účinně přičinil o udržení a posílení Evropského společenství. Velmi dobře věděl o poměrně snadné, v principu populistické manipulovatelnosti maloměstáků a vzdělanců, zaměstnaných „touhou po sociálním vzestupu a zároveň strachem ze sestupu“. Právě to předurčilo i předčasný konec jeho úspěšného kancléřování. Oslaben soustavnými útoky části stranických funkcionářů a masovým odporem mládežnické levice proti jeho souhlasu s „dvojitým rozhodnutím NATO“,¹⁵ tedy s odpovědí na rozmístění ruských raket SS 20 prostřednictvím jednak instalace amerických Pershingů a současně zahájením jednání o omezení počtu raket středního doletu v Evropě, nedokázal již roku 1982 zabránit přechodu Genscherovy FDP do Kohlova tábora CDU/CSU.

Pokusíme-li se shrnout podstatné momenty předloženého souboru portrétů klíčových německých a rakouských sociálních demokratů, pak pro první polovinu 20. století zaujme jejich přesvědčená podpora válečného úsilí centrálních mocností, německý nacionalismus (místy doplňovaný o silnější nebo slabší antisemitismus), antikomunismus, tradice autoritativního řízení strany i společnosti. Tři velké poválečné osobnosti (Brandt, Kreisky a Schmidt) se musely s touto tradicí a nelehkým dědictvím nadále vypořádávat. Pro všechny tři přitom hrálo klíčovou roli rozhodné a přitom pragmatické evropanství, mezinárodní kooperace, uvnitř společnosti pak hledání občansky založeného konsensu jako podmínky mnohostranné modernizace. A všichni tři kancléři při tom opakovaně naráželi na zásadní překážky nejen u pravicové politické konkurence, nýbrž – a možná nejbolestivěji – ve vlastní straně.

Jiří Pešek

Thomas PIKETTY

Kapitál v 21. století

(Překlad Jana Chartierová.)

Praha, Universum 2015, 663 s., ISBN 978-80-242-4870-7.

Kniha *Kapitál v 21. století* francouzského ekonoma Thomase Pikettyho vzbudila ihned po vydání obrovský ohlas (o jejím autorovi se ostatně hovoří jako o jednom z velkých inspirátorů politiky Baracka Obamy). Picketty se hlásí k modernímu marxismu a již sám název jeho knihy odkazuje na Marxe a naznačuje rozvíjení jeho díla. Podle názoru recenzenta byla tato ambice do značné míry skutečně naplněna, ať již v pozitivních či negativních ohledech.

Hlavním tématem knihy je otázka sociální nerovnosti a její (re)distribuce ve společnosti. Picketty na podkladě statistických a ekonomických pramenů demonstruje vývoj nerovnosti v 19. a 20. století. Analyzuje, jak začala od sedmdesátých let 20. století (po velké vlně majetkové nivelizace způsobené především dvěma světovými válkami) opětovně

15 Philipp GASSERT – Tim GEIGER – Hermann WENTKER (edd.), *Zweiter Kalter Krieg und Friedensbewegung. Der NATO-Doppelbeschluss in deutsch-deutscher und internationaler Perspektive*, München 2011.